

EBU'L-HASAN EL-HARAKÂNÎ'YE GÖRE HAKİKÎ ÂŞIKLARIN TEMEL ÖZELLİKLERİ**

Ahmet Emin Seyhan*

Özet

Bu çalışmada Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin gerçek âşıkların özelliklerini anlatan sözleri değerlendirilmiş, bu konuda talebelerine verdiği mesajlar üzerinde durulmuş ve Allah sevgisine dayalı hayat tarzı hakkında bilgi sahibi olunması hedeflenmiştir.

Büyük bir Türk-İslâm âlim ve mutasavvıfı olan el-Harakânî, Kur'ân ve sünnet'in ilkelerini kendine rehber edinen, Yüce Allah'a sevgiyle bağlanan, O'nun rızasını kazanmayı gaye edinen ve bunda da başarılı olan bir Hak âşığıdır. el-Harakânî, Yüce Allah'ın sevgisini ve hoşnutluğunu kazanmak amacıyla ömrü boyunca kulluğunu eksiksiz yapmaya gayret eden ve Hz. Peygamber'i kendisine örnek alarak bu sevgide samimi olduğunu gösteren bir gönül sultanıdır.

el-Harakânî, hakikî âşığı Yüce Allah'ı gönülden seven, bu sevgide samimi olan, sürekli O'nu zikreden, O'nun rızasını önceleyen, O'nun karşısında aczini bilen, ilâhî aşkı derinleştirmek için çaba sarf eden, yüksek hedeflere odaklanan ve fenâ makamına erişmek için mücâhedede bulunan biri olarak tanımlamıştır. el-Harakânî'ye göre gerçek âşık, sürekli Yüce Allah'ı tefekkür eder; O'ndan geldiğine ve yine O'na döneceğine inanır; dünyaya ve içindekilere değer vermez; amellerine güvenmez ve böyle bir Hak âşığı sürekli ilâhî lütuflara nail olmaya devam eder.

Anahtar Kelimeler: el-Harakânî, aşk, âşık, lütuf, samimiyet.

The Main Features of The Genuine Lovers According to Abu'l-Hasan El-Kharakani

Abstract

In this study, el-Kharakani's words that describe the characteristics of real lover were evaluated and the messages he gave to his students were focused and to have knowledge about the life style based on Allah love was maintained.

el-Kharakani who is a great Turkish-Islamic scholar and mystic is a Allah lover, he ensured the principles of the Quran and Sunnah and connected with a large love to Almighty Allah and aimed to gain His contentment and successful. He has strived to complete servitude/ religious practice during the lifetime in order to win the love and pleasure of Almighty Allah and the Prophet and he has proved to take the example of the Prophet to be sincere in this love.

el-Kharakani has identified a genuine lover of Almighty Allah as someone sincerely loving Allah and being sincere in love and he constantly does dhikr Allah, giving His contentment priority and knowing the weakness in the face of Him and striving to deepen the divine love and concentrating/ focusing on high goals and fighting to reach the supreme condition. According to him, a true lover constantly contemplates Allah and knows that he comes from the God and knows it again return to Him and does not value the world and contents and does not rely on worldly practices and continues to be take permanent, divine grace such a genuine lover.

Keywords: el-Kharakani, love, lover, grace, sincerity.

**Bu makalenin içerik açısından olgunlaşmasına görüş ve önerileriyle katkı sunan çok değerli hakemlere teşekkürü borç bilirim.

* Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ahmeteminseyhan@gmail.com

Giriş

Şeyh Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Cafer el-Harakânî (ö. 425/1033), Bâyezîd-i Bistâmî'yi (ö. 234/848) kendine model alan, Hakk'a ermek için zor riyâzetlere, çetin mücâhede ve çilelere katlanan bir sûfidir. Yaşadığı asırda pek çok kişinin dikkatini çeken el-Harakânî dergâhında binlerce talebe yetiştiren, insanların gönüllerini fetheden, kendisinden sonra gelenlere tesir eden ve “Horasan Erenleri”nin yetişmesinde önemli rol oynayan bir Hak âşığdır.¹

Bu çalışmada böyle büyük bir mutasavvîfın sözleri esas alınarak “hakikî âşıklarda bulunmasını tavsiye ettiği özellikler” değerlendirilmiştir. Nitekim el-Harakânî gibi tahkik ehli sûfileri anlamaya çalışan ve kendilerini mutasavvîf olarak tanıtan bazı kimselerin ondaki Allah sevgisini, adanmışlığı, öğrencilerine aşladığı fikirleri ve hakikî âşığın temel özelliklerini yeterince kavrayamadıkları görülmektedir.² Bu gibi kimselerin “muhabbet, hoşgörü, şefkat, merhamet ve ilâhî aşk” gibi kavramları kendi heva ve heveslerine göre yorumladıkları, Yüce Allah'ın emir ve nehiyelerini ciddiye almadıkları, el-Harakânî gibi abide bir şahsiyetin adını kullanarak/ istismar ederek sosyal statü peşinde koştukları müşahede edilmektedir. Bu nedendir ki makalenin amacı, el-Harakânî'ye göre ilâhî aşkı özümsemiş kâmil müminlerin vasıflarını ortaya koymak, el-Harakânî'yi yanlış tanıtanlara işin doğrusunu göstermek ve insanlara seçkin sûfilerin dinî tecrübeleri konusunda doğru bilgiler aktarmaktır. Ayrıca beşerî aşktan ilâhî aşka

¹ Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin hayatıyla ilgili geniş bilgi için şu çalışmalara bakılabilir: Ebu'l-Hasan Harakânî, *Nûru'l-Ulûm ve Münâcât'ı*, (Çeviri-Açıklama-Metin), Haz.: Hasan Çiftçi, Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004; Attâr, Ferîdüddîn, *Evliya Tezkireleri*, Çev.: Süleyman Uludağ, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007; Uludağ, Süleyman, “Harakânî”, *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 94; Çiftçi, Hasan, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî*, (Hayatı, Çevresi, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri) *Nûru'l-Ulûm ve Münâcât'ı* (Çeviri-Açıklama-Metin), Şehit Ebu'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004, s. 29, 32-33, 49; Çiftçi, Hasan, “Şeyh Harakânî İle Şeyh Bâyezîd Arasındaki İlginç Manevî İlişki”, *Şarkiyât Araştırmaları Dergisi*, 2003, C. 3, Sayı: 11, s. 29-35; Çelik, İsa, “Tasavvufî Düşünce Tarihinde Ebu'l-Hasan el-Harakânî”, *Kafkas Üniversitesi Harakani Dergisi*, Kars 2014, I, Sayı: 1, s. 80-81; Çiftçi, Hasan, “Mevlânâ İle Şems-i Tebrîzî'ye Göre Ebu'l-Hasan-i Harakânî”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, (Mevlânâ Özel Sayısı), Ankara 2005, Yıl: 6, Sayı: 14, s. 565-590; Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin İlim Anlayışı”, *JASSS, International Journal of Social Science*, Fransa, May 2013, Volume 6 Issue 5, s. 1049-1083.

² İslâmî ilimler alanında hiçbir bilgi birikimine sahip olmadığı hâlde kendini “araştırmacı-mutasavvîf” olarak tanıtan bazı zevatın el-Harakânî'yi anlatmak için tv kanallarında boy gösterdikleri, konferans, panel ve sempozyumlara konuşmacı olarak davet edildikleri, ancak hem onu hem de fikirlerini yanlış anladıkları ve anlattıkları görülmektedir. Aynı şekilde hem meşhur bir tarikatın hem de el-Harakânî'nin adını kullanarak ortaya çıkan bazı grupların da taraftar toplamaya çalışırken aynı yanlış düşünceleri ve onun adını istismar ettikleri müşahede edilmektedir.

geçmek isteyenlere yol gösterip ışık tutmak ve İslâm tasavvufunun daha doğru anlaşılmasına katkı sunmaktır.

Araştırmalarımız neticesinde el-Harakânî'nin bu yönünü ele alan başka bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu bakımdan onun daha doğru anlaşılmasını temin maksadıyla “hakikî âşıklarda bulunmasını tavsiye ettiği özelliklerin incelenmesine” karar verilmiş, makalenin hacmini fazla zorlamamak maksadıyla da “el-Harakânî'nin düşünce dünyasında Allah sevgisi”³ başka bir çalışmanın konusu yapılmıştır.

Şimdi el-Harakânî'ye göre hakikî âşıkların temel bazı vasıflarını ele alalım.

1. Hakikî Âşık Sadece Yüce Allah'ı Sever

Aşk, kalbin ürettiği bir enerjidir; bu enerjiyi iyi yönetecek olan ise selim akıldır. Aklını doğru kullanan, sağlıklı düşünmeye başlar; böylece Yüce Allah'ı bulur, O'nu hakkıyla takdir eder ve sadece O'nun yoluna kendini adar. İşte el-Harakânî; “*Allah adamları (hem O'nu delice sevenler hem de seyr u sülûklarını mehâfetullah çerçevesinde tekmil etmeye çalışanlar)*⁴ daima olmuştur ve olacaktır”⁵ derken “Kıyâmete kadar Allah Teâlâ'yı arayan, O'nu bulan ve delice sevip O'nun yoluna kendini adayan Hak âşıklarının hiç eksik olmayacağına” dikkat çekmiştir. el-Harakânî; “*Hak hastası olan bir kalp hoş bir kalptir. Zira Hak'tan başka şifası yoktur*”⁶ sözüyle de Allah aşkından hasta olanın korkmasına gerek olmadığını, zira onun şifasını verecek olanın Allah Teâlâ olduğunu ve böyle bir kula Yüce Allah'ın değer vereceğini ifade etmeye çalışmıştır.

el-Harakânî; “*Allah Teâlâ, bütün velilerini (O'nu yegane korunak ve sığınak bilen kullarını, aşkına) susamış (teşne) olarak getirmiş, susamış olarak götürmüştür (onlar bu dünyada O'na bir türlü doyamamışlardır)*”⁷ derken de Hak âşıklarının sadece Allah'ı

³ Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Düşünce Dünyasında Allah Sevgisi”, *JASSS, International Journal of Social Science*, Adıyaman, 2016, Spring I, Number: 43, s.71-89.

⁴ Bu makalede el-Harakânî'ye ait sözleri daha anlaşılır kılmak için yapılan tüm parantez içi açıklamalar tarafımıza aittir. Bu açıklamalar yapılırken el-Harakânî'nin tespit edebildiğimiz bütün sözleri dikkate alınmış, bütüncül bir yaklaşımla bunlar değerlendirilmiş ve onun daha doğru tanıtılması amacıyla böyle bir yol tercih edilmiştir.

⁵ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 618.

⁶ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 621.

⁷ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 623.

seveceklerini ve bu sevgiye doymalarının da mümkün olmadığını ifade etmiştir. Nitekim Tasavvuf tarihinde ilk kez Allah sevgisine dayalı hayat tarzını benimseyen Râbia el-Adeviyye (ö.185/801)⁸ konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir: “(Allah’ım!) Seni iki sevgiyle seviyorum. Biri benim aşkım, diğeri Senin sevilmeye layık oluşun. Sana olan sevgim mâsivayı bırakıp sadece Seni zikretmeme sebep oldu. Sevilmeye layık oluşun, seni görmedikçe kâinatı görememe durumuna getirdi beni. Ne o ne de bu sevgiden dolayı övülecek bir yönüm yok benim. Hem o hem de bu sevgiden dolayı övülmeye layık olan sadece Sensin!”⁹

el-Harakânî, hakikî âşıkların gerçek manada Allah Teâlâ’yı tanıdıkları zaman yaşadıkları hâlleri ise şöyle tasvir etmiştir: “O’nu (gerçek anlamda) bulan (bu dünyada) kalamaz (bir an önce O’na kavuşmak ister, ancak O’nu) bulmayan (kolay kolay) ölemez (ölmek istemez; çünkü dünyadan ayrılmak ona zor gelir, zira böyle biri Allah’a kavuşacağına tam olarak inanmamaktadır.)”¹⁰

el-Harakânî; “Gayb âlemindeki aşktan bir zerre kopup bütün muhiplerin göğüslerini kokladı. Hiç kimseyi kendine mahrem (saygın, onu hak etmiş) bulmadığından gayb âlemine geri döndü!”¹¹ sözüyle de ilâhî aşka ulaşmanın görüldüğü kadar kolay olmadığını ve ciddi emek istediğini söylemeye çalışmıştır.

el-Harakânî kendisine; “Kalbin nasıldır?’ diye soranlara: ‘Kırk yıl var ki, kalple arama ayrılık sokmuşlardır’ diye cevap verirdi.”¹² O, bu sözüyle kalbinin kendisiyle değil her an Yüce Allah ile olduğunu, kalbinde sadece O’nun sevgisinin yer aldığını ve dünyevî şeylerin sevgisine yer kalmadığını ifade etmiştir.

“Şeyh (el-Harakânî) vefat ettikten sonra onu rüyada görüp: ‘Allah sana nasıl muamele yaptı?’ diye sordular. (el-Harakânî) şöyle dedi: ‘Hemen elime amel defterini tutuşturdu. Dedim ki: ‘Ne diye beni bu defterle meşgul ediyorsun? Ne yapacağımı (ben onu) yapmadan önce (Sen zaten) biliyordun. Ne yaptığımı ben kendim de biliyorum. Amel defterini Kirâmen Kâtipleri’ne ver; onlar yazsınlar, onlar okusunlar; bırak beni

⁸ Râbia el-Adeviyye ile ilgili bilgi için bkz. Küçük, Hülya/ Ceyhan, Semih, “Râbia el-Adeviyye”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 380-382.

⁹ Kelâbâzî, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk, *et-Taarruf li Mezhebi Ehli’t-Tasavvuf (Doğuş Devrinde Tasavvuf)*, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul 1979, s. 162.

¹⁰ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 623.

¹¹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 623.

¹² Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 623.

de bir nefes Seninle olayım!’’¹³ Nakledilen bu menkabe, el-Harakānî’nin talebelerine hakikî âşığın özelliklerini anlatırken kullandığı üslup hakkında bir fikir vermekle beraber kendisinin bu sevgide nasıl derinleştiğini de göstermektedir. Nitekim el-Harakānî’nin hayattayken söylediği bu ve buna benzer sözleri dikkatle dinleyen ve hafızasına kaydeden bir talebesinin ölümünden sonra el-Harakānî’yi rüyasında görmesi ve bu rüyayı başkalarına aktarmış olması kuvvetle muhtemeldir. Buradan anlaşılıyor ki el-Harakānî’nin tek gayesi, Yüce Allah’ın sevgisini kazanmak ve O’nda fâni olmaktır.

el-Harakānî bir keresinde; *“Salihleri andığında beyaz bir bulut belirir ve aşk yağmuru yağar. (Ancak) salihleri (gerçek âşıkları) anmak avam için rahmet, havas için gaflettir (zira havas sadece ve sadece Yüce Allah’ı anar)”¹⁴ demiştir. Bu sözlerden Harakānî’nin havassa ulvî bir hedef gösterdiği, bu zümreye dâhil olabilmek için her türlü masivâdan geçmeyi ve salih kullara bile gereğinden fazla önem vermemeyi şart koştuğu anlaşılmaktadır. Bu durumda el-Harakānî’ye göre üst düzey âşıklar sadece Yüce Allah’ı anıp, sırf O’nu severler. Nitekim el-Harakānî, kendisinin içinde bulunduğu aşk hâlini ve Allah sevgisini şöyle anlatmıştır: *“Gözümü meşgul etmek için yeryüzünün bütün hazinelerini önüme serdiler. ‘Buna böyle şeylere kanaanlar aldansın!’ dedim. O zaman Hak’tan: ‘Ey Ebû Hasan! Dünyanın senden alacağı bir nasip yoktur ve iki âlemde de senin için Ben varım!’ diye nida geldi”¹⁵ ve “Dünyadan el etek çekince bir daha (dünyanın) yanına hiç uğramadım. Bir kere Allah deyince bir daha hiçbir mahlûka dönüp bakmadım!”¹⁶**

2. Hakikî Âşık Allah Sevgisinde Samimidir

el-Harakānî, bir sohbet esnasında Yüce Allah ile aralarındaki samimiyetin derecesini ve Allah sevgisinin nasıl olması gerektiğini civanmertlerine şöyle açıklamıştır: *“Allah Teâlâ, kıyâmet günü bana: ‘Kullarıma şefaet et!’ der. Ben de derim ki: ‘Rahmet Sendendir, kul da Senindir, kul hakkındaki şefkatin de benim şefkatimden fazladır!’¹⁷ el-Harakānî, bu sözleri övünmek amacıyla değil tam tersine herkesin böyle yüksek manevî derecelere ulaşmasını istediği için söylemiş olmalıdır. Zira Allah*

¹³ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 639.

¹⁴ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 626.

¹⁵ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 608.

¹⁶ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 608.

¹⁷ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 609.

sevgisinde samimi olan ve İslâm'ı hakkıyla yaşamaya çalışan kimseler böyle ulvî makamlara ulaşmak için üstün gayret gösterirler.

el-Harakânî; *“Ana yavrusuna defalarca; ‘Anan sana kurban olsun’ der, ama ölmez. Ancak o sözünde de içtendir”*¹⁸ derken de gerçek aşka dikkat çekmiş, “sözde değil özde sevgiye” vurgu yapmıştır. Nitekim tıpkı ananın evladına olan sevgisi gibi Yüce Allah da kullarını sevmektedir. Dolayısıyla bu sevgiye layık olmak için çabalayan, O'na şirk koşan ve O'nu inkâr edenler sadece kendilerine yazık ederler.

el-Harakânî; *“Su dışında her şeye yazı yazılır. Eğer deryanın üzerinden geçersen (tüm maddî şeyleri geride bırakır gerçek Allah sevgisine ulaşırsan) kendi kanınla su üzerine (öyle bir) yazı yaz ki, senden sonra gelenler: ‘Buradan âşıklar, mestler ve bağırtı yanıklar geçmiştir’ diyebilsinler”*¹⁹ derken de “Allah'ı öyle sev, öyle örnek davranışlar ortaya koy ki, senin bu yolda koyduğun iz ve işaretler asla silinmesin, yok olmasın ve başkaları için bir kilometre taşı olsun! Sen eskimez ve unutulmaz işler yap! Samimi ol, hayırla anılmaya bak! Müttakîlere örnek lider ol! Yaptığın her işte ve her zaman Yüce Allah'ı hatırla tut!” demek istemiş olmalıdır.

3. Hakikî Âşık Yüce Allah'ı Sevgiyle Anar

el-Harakânî, kendisine sorulan, *“O'nun adını neyle anmalı?” sorusuna şu cevabı vermiştir: ‘Bazısı emirle, bazısı nefesle, bazısı sevgiyle ve bazıları da padişah olan korkuyla!’*²⁰ Görüldüğü üzere el-Harakânî, Kur'ân'da da emredildiği üzere Yüce Allah'ın zikredilmesini²¹ ve hiçbir zaman hatırdan çıkartılmamasını tavsiye etmektedir. O, bazılarının bu anmayı “emir” gereği, bazılarının “nefes” gereği, bazılarının O'na duydukları “sevgi” gereği, bazılarının ise “korku” gereği yapacaklarını ifade etmektedir. Ancak el-Harakânî'nin bizzat kendisi Yüce Allah'ın adını anmayı “sadece O'na duyduğu derin sevgiden dolayı” yapacağını söylemeye çalışmaktadır.²²

¹⁸ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 623.

¹⁹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 626.

²⁰ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 635-636.

²¹ Yüce Allah'ı zikretmenin önemine işaret eden bazı âyetler için bkz. el-Ahzâb, 33/41-42. Ayrıca bkz. el-Bakara, 2/198, 200; en-Nisâ, 4/103; el-Cuma, 62/10.

²² el-Harakânî'nin sevgi ve merhamet anlayışıyla ilgili şu çalışmalara bakılabilir: Yazoğlu, Ruhattin, “Ebu'l-Hasan Harakânî'de Hoşgörü ve İnsan Sevgisi”, *KAÜİFD*, Kars 2014, Sayı: 1, s. 1-10; Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Sevgi, Şefkat, Merhamet ve Hoşgörü Anlayışı”, *KAÜİFD*, Kars 2014, Sayı: 2, s. 81-116.

el-Harakānî; *“İlâhî! Dostlarından ismini Sana layık bir şekilde zikreden (benden başka) biri var mı? Varsa, gözlerimi oyup (onun) ayağının altına koyayım. Zamanımızda böyleleri var mı? Varsa canımı onlara feda edeyim! Acaba benden sonra (Seni çılgınca seven başkaları) olacak mı? (çok merak ediyorum)”*²³ derken talebelerine önemli mesajlar vermekte, Yüce Allah’ı çok sevmelerini, bu sevgide derinleşmelerini, O’nu hakkıyla takdir etmelerini, sürekli O’nu zikretmelerini, O’na şükretmelerini ve bu konuda herkesle yarış içinde olmalarını²⁴ ve onları geçmelerini öğütlemektedir.

el-Harakānî; *“Gönül erleri kalplerini (her türlü kötü düşünceden) koruyan kimselerdir. Âşık olanlar ise gönüllerinde daima Allah’ı hatırlamak endişesi taşıyan (O’nu asla unutmayan) kimselerdir. Allah’ın kulunun kalbinde kendisi dışında bir şeyin olmadığı ve O’nun dışında hiçbir şeyin kulunun kalbinden geçmediğini görmesinden daha hoş ne olabilir ki?”*²⁵ derken de hakikî bir âşığın kalbinde yalnızca Allah sevgisinin bulunacağını, zira insanın gönlüne sadece Allah aşkının yakışacağını, oraya başka sevgiler koymanın kişiyi Hak’tan uzaklaştıracağını ifade etmeye çalışmakta ve bu sevgide derinleşmenin önemine dikkat çekmektedir.

4. Hakikî Âşık Allah Sevgisinde Derinleşir

el-Harakānî, Allah sevgisinde derinleşmiş ve bunu şu sözleriyle ifade etmeye çalışmıştır: *“İlâhî! Halkı incittiğim (kırdığım) zaman beni görür görmez yollarını değiştiriyorlar. Seni bu kadar çok (günah işleyerek) incittiğimiz hâlde Sen yine de bizimlesin (Sen işte bizi böyle çok seviyorsun ve bu yüzden de bizim Sana olan sevgimiz çok daha fazla olmalı!)”*²⁶ *“Onun öyle erleri var ki, doğu ve batı, yer ve gök onların göğsünde kaybolup gider.”*²⁷ *“(Allah) dostlarının gönlünde topladığı muhabbet suyundan bir damla dışarı aksa, âlem diğer sulara hiç yer kalmayacak şekilde baştanbaşa bununla dolar. Ayrıca dostların gönlünden çıkardığı (sevgi) ateşinden bir kıvılcım dışarı fırlasa Arş’tan yerin dibine kadar her şey kül olur.”*²⁸ el-Harakānî, bu sözleriyle hakikî âşıkların gönüllerindeki muhabbet suyunun ve sevgi ateşinin çok

²³ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 617.

²⁴ *“...Onun (içiminin) sonu bir misktir (ağızda misk gibi koku bırakır). İşte yarışanlar, bunun için yarışınlar...”* el-Mutaffifin, 83/25-26.

²⁵ Ebu’l-Hasan Harakānî, *Nûru’l-Ulûm*, s. 237.

²⁶ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 616.

²⁷ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 623.

²⁸ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 619.

büyük olduğunu ifade etmekte ve bunu tarif etmenin adeta imkansız olduğunu söylemeye çalışmaktadır. Ona göre her civanmert, Yüce Allah'a böyle bir aşkla bağlanmalı ve bu aşkı daha da derinleştirmek için çabalamalıdır.

el-Harakânî; *“Allah'ı sanki biliyormuş veya bilmiyormuşsun gibi vehme kapılarak hayali bir bilgiyle bilmemek gerekir. Allah'ı öyle (yakîn/ kesin) bilmeli ki, hakkında ne bilirsen bil, yine de, keşke daha iyi bilseydim diye söylemeli”*²⁹ derken de bir müminin Yüce Allah'a olan sevgisini sürekli artırmasını, ulaştığı dereceleri yeterli görmemesini, bu sevgiyi daha da derinleştirmek ve imanını sağlamlaştırmak için gayret etmesini salık vermiştir. Nitekim el-Harakânî; *“Senin filin (amelin) mum, o derya ise güneş gibidir. Güneş doğunca muma ne hacet!”*³⁰ derken de *“Mum seni O'na ulaştırır ancak güneşi bulanın artık muma ihtiyacı kalmaz; ameline güvenmez. Hakikî âşık hem yüksek manevî dereceler kat etmeye hem de Allah sevgisinde derinleşmeye aralıksız devam eder”* demek istemiş olmalıdır. Çünkü el-Harakânî, bir başka zaman bu durumu şöyle açıklamıştır: *“Ey civanmertler! Uyanık olun! O'nu (sadece) hurka (cübbe giymekle) ve seccade (çok ibadet yapmakla) göremezseniz (O'nun rızasına kazanıp cennete giremezseniz). Bu iddia ile ortaya çıkanı ezerler (şeytan ve taraftarları böylelerini çok kolay kandırır, yoldan çıkartır ve bu yaptıklarının yeterli olduğuna onları inandırır). (Öyleyse) nasıl istiyorsan öyle ol! (Asıl) civanmertlik nefse ve cana sahip olmamaktır (bunları da aşmak, Yüce Allah'ın rızasını kazanacak sâlih ameller yapmaya ve O'nda fâni olmaya çalışmaktır.)”*³¹

el-Harakânî; *“Semaları sayar (ibadetlerine güvenir) sonra Allah'ı bilirsen, bil ki yol sana uzaktır. Benim için yol kısalsın istiyorsan yakîn nuruyla (sağlam ve sarsılmaz bir iman, derin bir sevgi ve bağlılıkla istikamet üzere) yürü”*³² sözüyle de sevgide derinleşmenin önemine dikkat çekmektedir.

“(el-Harakânî'ye) muhabbetten sorulunca dedi ki: ‘Nihayeti şudur: ‘Onun bütün kullarına yaptıkları iyilikleri eğer ona (sevdiği kimseye o da) yapsa, (yine) bununla tatmin olmaz. Deryaların adedi kadar boğazına (aşk) şarap(ı) akıtsa kanmaz ve der ki:

²⁹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 621.

³⁰ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 625.

³¹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 625.

³² Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 626.

'Daha var mı?'³³ el-Harakānî, bu sözüyle ilâhî aşkın sonsuzluğunu ve sınırsızlığını beşerî aşktan bir örnek vererek açıklamaya çalışmaktadır.

el-Harakānî, bir keresinde Allah ile aralarındaki samimi bağın doğal bir sonucu olarak O'na şöyle münacatta bulunmuştur: *"Bana ilâhî bir şey (lütüf) ettiler. Bunun üzerine yüzümü Allah'a çevirip dedim ki: 'Îlâhî! Şayet Âdem zamanından kıyâmete kadar hiç kimsenin ağzına konulmamış Sana ait bir şeyi bana verirsen ne âlâ, yoksa ben kesinlikle başkalarının artığını yiyemem!"*³⁴ el-Harakānî, bu sözüyle Rabbinin kendisine bahsettiği lütufların her birinin diğerinden farklı ve üstün olduğuna dikkat çekmekte ve bu lütuflar karşısında mutluluğunu, sevgisini, hayret ve şaşkınlığını ifade etmekten ne kadar aciz olduğunu söylemeye çalışmaktadır, denilebilir.

el-Harakānî, bir başka sefer Allah sevgisinde derinleşmesini ve ulaştığı yüce hâlleri şöyle açıklamıştır: *"Ne dersiniz şu kimseye ki, ne bir viraneye (dünyalığa) ne de bir mamureye (cennet arzusuna ilgi duymuş) ayak basmış? Hak Teâlâ, onu özel bir makamda korumaktadır. Kıyâmet günü onu diriltecek ve virane, mamure yerlerin tüm halkını da (ahiret halkını) onun nuruyla diriltecek! Bu dünyada dua etmediği (böyle bir beklenti içinde olmadığı), o âlemde de şefaât yapmadığı hâlde Allah bütün halkı ona bağışlayacak (!)"*³⁵

el-Harakānî, Yüce Allah'ı karşılık beklemeden sevdiğini ise şu şekilde ifade etmiştir: *"Eğer şu peygamberler (gelmemiş olsa), cennet ve cehennem (arzusunu ve korkusu) bulunmasaydı (bile), ben Sana karşı yine şimdiki gibi (tam inanmış ve teslim olmuş) olurdu; sevgin (aşkın), emrin (merhametin) ve zatından (yüceliğinden) ötürü (ben yine Seni karşılıksız severdim)!"*³⁶ *"Îlâhî! Eğer beden ve gönül nurdan olsaydı yine Sana layık olmazdı. Şunun gibi (Ebu'l-Hasan gibi) perişan bir gönül ve beden nasıl Sana layık olabilir ki? (Zira Sen yüceler Yücesisin! Her şeyin en mükemmeline layıksın!)"*³⁷ *"Îlâhî! Sen beni Kendin için yarattın (bana değer verdin ve insan olarak bu dünyaya gönderdin!) Anadan Senin (rızanı kazanmak) için doğdum, şu halde beni*

³³ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 635.

³⁴ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 603.

³⁵ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 603.

³⁶ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 616.

³⁷ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 616-617.

(başka) hiçbir mahlûkun avı kılma! (Beni Sensiz bırakma! Hiç kimseye muhtaç etme! Şeytan ve taraftarlarını alt etmem hususunda bana yardım et Allah'ım!)”³⁸

el-Harakânî; “İlâhî! Bedenim derde düşerse ona (ancak) Sen şifa olursun. Derdim Sen olunca (ya) kim (bana) şifa verir?”³⁹ derken de “Allah'ım! Senin aşkımdan hastayım, ruhumun tek şifası Sensin! Kulluğumu kabul et! Her an seni zikreden şu kulunu affet!” demek istemiş olmalıdır. Nitekim Sehl et-Tüsterî (ö. 283/896)⁴⁰ de; “Kim Allah'ı severse hayat onun yaşadığı hayattır, kim Allah'ı severse onun için hayat diye bir şey yoktur” demiştir. et-Tüsterî'nin “Hayat onun yaşadığı hayattır” sözünün manası, “Onun hayatı hoş olur; zira ister lütf, ister kahır olsun Sevgili'den gelen her şey âşığa haz verir” demek iken, “Onun için hayat diye bir şey yoktur” sözünün anlamı ise; “Seven daima Sevgili'sine kavuşmak ister, ondan ayrı düşmekten endişe eder, böylece hayat ona zehir/ zindan olur” demektir.⁴¹

Görüldüğü üzere el-Harakânî, hakikî aşığın sürekli Allah sevgisini derinleştireceğini ve her an Yüce Allah ile olacağını ifade etmektedir.

5. Hakikî Âşık Her An Allah İledir

el-Harakânî; “Herkes Hakk'ın kapısına üşüştü. (Ya) bir şey buldular, (ya da) bir şey istediler. Bazıları istediler, ama bulamadılar. Civanmertlere ise arz edildi (sunuldu) ama kabul etmediler. Ayrıca Ebû Hasan da kabul etmedi. O zaman Ebû Hasan'a: ‘Hudâ dışında her şeyi sana veriyoruz’ diye bir nida (ilham) geldi. (Ben de) dedim ki: ‘Ya İlâhî şu alışverişi ortadan kaldır (artık). Çünkü böyle şeyler (ancak) yabancılar arasında olur; yabancılığı istememek de kıskançlıktandır (Ben Seni öyle seviyorum ki araya böyle şeylerin girmesine asla gönlüm razı değil. Seni her şeyden çok kıskanıyorum. Zira Sen ve ben de iki yabancı değiliz ki! Biz biriz ve birlikteyiz; ben her an Seninleyim!)”⁴² sözüyle de gerçek âşığın her an Yüce Allah ile olması gerektiğini ifade etmeye çalışmaktadır.

³⁸ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 616.

³⁹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 616.

⁴⁰ Sehl et-Tüsterî ile ilgili bkz. Öztürk, Mustafa, “Sehl et-Tüsterî”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 321-323.

⁴¹ Kelâbâzî, *et-Taarruf*, s. 162.

⁴² Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 612-613.

el-Harakānî; “Her yüz yılda bir ana rahminden Allah’ın teklîğine layık birisi dünyaya gelmektedir”⁴³ sözüyle de “Her dönemde Yüce Allah’a derin bir aşkla bağlanan, her an O’nu anan, müttakîlere önder salih bir kul mutlaka çıkar. Dolayısıyla bu sadık kişiyi bulmak, onun çabalarını takdir etmek, lakin onu kutsayarak körü körüne peşinden gitmemek,⁴⁴ Yüce Allah’ın rızasını kazanmak için bu kişinin ‘örnek kulluk tecrübesini’ model almak gerekir”, demek istemiş olmalıdır. Zira Yüce Allah’ın âyetleri devre dışı bırakılır, Allah yerine bu tür kimselerden medet umulmaya başlanır, onların masum ve hatasız oldukları kabul edilirse burada şirke saplanma tehlikesi söz konusu olur. Kaldı ki, şirk en büyük zulümdür.⁴⁵ Müşriklerin tövbe etmeden ölmeleri hâlinde ise hiçbir şekilde affedilebilmeleri söz konusu değildir.⁴⁶ Bu bakımdan Yaratıcı’sıyla arasına başka “aracılar” koyanların son derece dikkatli olmalarında yarar olduğu ifade edilebilir. Nitekim herkes kendine yakın hissettiği bir mürşidi sevebilir, ona değer verebilir, takdir edebilir ve övgüyle anabilir. Lakin burada ölçü kaçırılır, din adamlarına/ hahamlara/ papazlara/ keşîşlere/ velîlere/ şeyhlere/ mürşitlere “ulûhiyet, yarı tanrısallık, masumiyet” gibi hususlar izafe edilmeye kalkışılır, onlar yanlış yaptıklarında da “Bunda da bir hikmet vardır” diye sorgusuz sualsiz peşlerinden gidilirse böyle kimseler için büyük tehlikelerin kapıda olduğu da açıktır. Dolayısıyla böyle bir tavır içinde olanların Yüce Allah’ın rızasını elde edebilmelerinin imkânsız olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir.

6. Hakikî Âşık Yüce Allah’ın Rızasını Önceler

Bilindiği üzere bu dünyada müminlerin en temel amacı, Yüce Allah’ın rızasını kazanacak işler yapmak, cenneti elde edip cehennemden kurtulmaya çalışmaktır. Müttakî bir kul olan el-Harakānî de; “İlahî! Ne olurdu, cennet ve cehennem mevcut olmasaydı (Sen o ikisini hiç yaratmasaydın) da kimin (gerçekten cennet arzusu ya da cehennem korkusu ile değil de sadece Senin rızanı kazanmak için) Allah’a taptığı

⁴³ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 623.

⁴⁴ Zira Kur’ân-ı Kerîm, Yüce Allah’a şirk koşan ve din adamlarını ilah edinenleri şiddetle eleştirmektedir. Bkz. et-Tevbe, 9/30-31. Hz. Peygamber ise bu âyeti; “Onlar, hahamlarına ve rahiplerine ibadet etmiyorlardı. Fakat hahamları ve rahipleri bir şeyi onlara helal kılınca helal sayıyor, haram kılınca da haram sayıyorlardı” şeklinde açıklamaktadır. Bkz. Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *el-Câmiu’s-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 44/Tefsir, 9:10, (V, 278).

⁴⁵ Lokmân 31/13.

⁴⁶ en-Nisâ 4/48.

(kulluk ettiği) belli olsaydı!”⁴⁷ derken gerçek âşıkların başka şeyleri değil, sadece Yüce Allah'ın rızasını önceleyeceklerini ifade etmeye çalışmaktadır. Onun bu sözleri, Râbia el-Adeviyye'nin şu ifadelerine çok benzemektedir: “Allah'a ne cehennem korkusu ne de cennet sevgisiyle ibadette bulunurum. Eğer korkudan dolayı amel işlersem kendimi kötü bir ücretli sayarım. Ben O'na aşk ve şevkimden dolayı ibadet ederim.” “İlâhî! Eğer ben Sana cehennem korkusuyla ibadet ediyorsam beni cehennem ateşiyle yak! Eğer cennet ümidiyle Sana kullukta bulunuyorsam beni ondan mahrum et! Yok eğer Sana olan sevgimden dolayı kulluk ediyorsam o zaman Senin ezeli cemalinden beni mahrum etme!”⁴⁸

el-Harakânî, bir keresinde gerçek Hak âşığını şöyle tanımlamıştır: “Annem ve babam Âdem evladındandır. Oysa bulunduğum şu yerde ne Âdem var ne de çocukları (ben tüm bu maddî unsurları geride bıraktım, derin metafizik duygular yaşıyorum, yüce makamlara ulaştım!) Civanmertlik (Allah'ı hakikî anlamda sevmek ve O'na kul olmak) ve dürüstlük (Kur'an⁴⁹ ve sünnet'e⁵⁰ ittiba ederek istikamet üzere yaşamak) ancak Allah'a doğrudur, işte o kadar!”⁵¹

el-Harakânî; “Allah kalbime seslendi: 'Kulum sana ne lazımdır? İste!' Ben de dedim ki: 'Allah'im! Senin varlığın yetmez mi ki, başka bir şey isteyeyim?’”⁵² sözüyle de esas amacının Rabbin sevgisini, rızasını ve hoşnutluğunu kazanmak olduğunu ifade etmeye çalışmaktadır. Yine o; “Allah'im! Ben Senden Seninle (Senin verdiğin o ruh sayesinde, Sana olan iman ve teslimiyetle) güçlüyüm. Benim olan şey (o ruhum) Sensin ve Sen Bâkîsin. Ve Senin olan şey (yani bende ki o ruh) öyle bir zaman olur ki kalmaz (yani; bende Sen de fâni olurum)”⁵³ sözüyle gerçek âşığı tarif etmiştir.

Yine el-Harakânî; “Senin kullarından bazısı namaz ve orucu severler, bazısı hacı ve gazayı severler. Ve bazısı da ilim ve seccadeyi (ibadetle meşgul olmayı severler.)

⁴⁷ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 610.

⁴⁸ Küçük, “Râbia el-Adeviyye”, XXXIV, 381.

⁴⁹ el-Harakânî'nin Kur'an'a vukûfiyeti konusunda şu çalışmaya bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'de Kur'an Kültürünün Yansımaları”, *Turkish Studies*, Ankara Turkey, Volume 8/6 Spring 2013, s. 641-664.

⁵⁰ el-Harakânî'nin sünnet anlayışıyla ilgili şu çalışmalara bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin sünnete Bağlılığı ve Hadis Anlayışı”, *JASSS*, October 2013, Volume 6 Issue 8, s. 551-588; Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Sünnet Anlayışı”, *Hikmet Yurdu*, Yıl: 7, C: 7, Sayı: 13, Ocak-Haziran 2014/1, s. 101-126; Kartal, Alparlan, “Ebu'l Hasan Harakani'nin Peygamber Tasavvuru”, *KÜ, SBED*, Bahar, 2015, Sayı: 15, s. 161-175.

⁵¹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 613.

⁵² el-Harakânî, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Şenol Kantarcı, Ankara 1997, s. 47.

⁵³ el-Harakânî, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Kantarcı, s. 47.

(Allah'ım!) Beni (tüm bunlardan) ayrı tut. Çünkü benim yaşamım ve sevgim Senden başkası için olmaz"⁵⁴ derken de ilmi, ibadeti ve cihat etmeyi küçümsememiş, aksine bütün bunların kişiyi Yüce Allah'a yaklaştırmaya birer vesile olması gerektiğini ifade etmiştir. el-Harakânî, baktığı her yerde Yüce Allah'ın varlığının ve birliğinin izlerini göremeyen, yaptığı her işte sadece O'nun rızasını aramayan ve O'nu deliler gibi sevmeyen birinin her ne kadar ilim ve ibadetle meşgul olsa da "asıl amacını unutmasının yanlışlığına"⁵⁵ dikkat çekmektedir, denilebilir.

el-Harakânî; "Çalışan çok, (ama gerçek anlamda) kazanan yok; kazanan çok, teslim eden yok; öyle biri olmalıdır ki, çalışsın, kazansın ve (tam olarak) teslim etsin!"⁵⁶ derken de gerçek Hak âşığının yaptığı işin mükafatını sadece Yüce Allah'tan bekleyeceğini ve O'nun rızasını kazanmayı önceleyeceğini ifade etmiş olmalıdır.

el-Harakânî; "İnsanlar: 'Allah ve ekmek' diyor, bazıları: '(Önce) ekmek ve (sonra) Allah' diyor. Ben ise: 'Ekmek değil, Allah!', 'Su değil, Allah!', 'Hiçbir şey değil yalnızca Allah!' diyorum"⁵⁷ sözüyle de sadece Yüce Allah'a dayandığını, O'nun rızasını talep ettiğini ve O'nu çok sevdiğini ifade etmeye çalışmaktadır.

el-Harakânî; "Halk, Hak karşısında kendi muamelelerinden (yaptıkları amellerden, ibadetlerden) söz etmektedir. Oysa Ebû Hasan, (ulaştığı yüce makamlarda) Hakk'ın kendisine olan muamelesinden (davranışından, sevgisinden, O'ndan aldığı ilhamlardan, aşkın hâllerden) söz etmektedir"⁵⁸ sözüyle de O'nun rızasını kazanmak için çaba gösterenlerin manen terakkî edeceklerini ifade etmiş ve Yüce Allah ile aralarındaki bağın ne kadar güçlü ve samimi olduğunu söylemeye çalışmıştır.

el-Harakânî, bir başka zaman mürşid-i kâmilî şöyle tanıtmıştır: "Allah'a (O'nun emir ve yasaklarına) tabi olanın peşinden giden insanlara (hakikî mürşide) Allah'a ait bir şey (ilham, lütuf, sekine, huzur, sevgi) geldi. Zekât, oruç, Kur'ân, tesbih ve dua kabilinden olmak üzere her ne ki onlarda vardı, kendilerinden yok oldu; yani bundan böyle yaptıkları ibadeti kendileri yapmıyor, (ulaştıkları o manevî derecelerde adeta) onlara yaptırılıyor. Binlerce kişi Şeriat'e göre hareket eder, ta ki bir kişi ortaya çıksın

⁵⁴ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 616; Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî*, s. 45.

⁵⁵ "İnsanoğlu başıboş bırakılacağı (ve dilediği gibi hareket edeceğini) mı sanır?" el-Kıyâme 75/36.

⁵⁶ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 634.

⁵⁷ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 614.

⁵⁸ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 613.

da Şeriat ona göre hareket etsin diye.”⁵⁹ el-Harakânî, böyle söylerken hakikî mürşidi örnek alan müminlerin gerçek ibadet şuurunu yakalayacaklarını, kötülüklerden uzaklaşacaklarını ve manen Yüce Allah'a yakın olacaklarını söylemeye çalışmaktadır. el-Harakânî, “Böyle kullara ibadet yapmanın kolaylaşacağını, onların manevî derecelerinin katlanarak artacağını, Yüce Allah'ın da melekleri vasıtasıyla böyle kullarına sırat-ı müstakimi göstereceğini, adeta kuralların o kişiye göre hareket edeceğini, çünkü böyle bir kişinin ‘zaten her an Allah ile olduğunu ve O'nun emirlerine harfiyen uyduğu için’ O'nda fâni olduğunu” söylemeye çalışmış olmalıdır. Bu nedenledir ki, el-Harakânî mezkûr durumu bir başka zaman şöyle açıklamıştır: “Civanmertler için yenecek ve içilecek şey (varları yokları, her şeyleri sadece) Allah sevgisidir (O'na duydukları derin muhabbet ve rızasını kazanma çabasıdır.)”⁶⁰

el-Harakânî; “Allah'a susamış (O'na özlem duyan) bir kimseye Allah'ın yarattığı bütün mahlûkatı versen yine kanmaz!”⁶¹ sözüyle de hakikî âşığın derdinin cennet ya da cehennem olmadığını, Yüce Allah'ta fâni olmak ve O'nun rızasını kazanmak olduğunu ifade etmiş ve “Gerçek sevgi işte böyle olmalıdır” demek istemiştir. Nitekim el-Harakânî, bir başka sefer bu durumu şöyle izah etmiştir: “Yüce Mevlâ kalbime nidâ ederek buyurdu ki: ‘Ey kulum! Ben seninle dört şekilde konuşurum (hitap ederim): Kalp (ruh), ten (vücut), dil ve mal. İkisini bana verirsin, ikisini benden alırsın. Yani; vücut ile ibadet edersin, dil ile Kur'ân okursun (beni zikredersin); kalbi ve malı bana vermezsin; (zira) benim işim aslında bu ikisinin de (ruh ve mal) ötesindedir. İstersen bu diğer ikisini sana veririm.”⁶² “Allah dört şeyle kula hitap eder: Beden, kalp, mal ve dil. Bedeni (Allah'ın dinine hizmete) ve dili zikre versen bile, kalbini (ruhunu) O'na verip malla cömertlik (infak, zekât, sadaka) yapmadıkça bu yolda mesafe alamazsın. Ben bu dört şeyi (tamamen) O'na verip O'ndan şu dört şeyi istedim: Heybet, muhabbet (O'nun sevgisi), (her an) O'nunla yaşamak (fenâ makamına ulaşmak) ve vahdete (tevhide, sağlam ve sarsılmaz imana) yol bulmak. Sonra dedim ki: “Beni cennetle ümitlendirme, cehennemle de tehdit etme; şu iki yerden de benim için (amaç) Sensin (bana sadece Sen kâfisin!)”⁶³

⁵⁹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 626.

⁶⁰ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 626.

⁶¹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 631.

⁶² el-Harakânî, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Çiftçi, s. 252.

⁶³ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 631.

Görüldüğü üzere gerçek âşığının gayesi; O'nun karşısında aczini bilmek, O'nun rızasını ve sevgisini kazanmaya çalışmaktır. Nitekim Allah Teâlâ razı olup sevdikten sonra başka sevgilerin hiçbir anlamı yoktur. Çünkü Yüce Allah, kulunu sevdikten sonra cehennemden uzaklaşma ve cenneti elde etme zaten beklenen bir sonuçtur.

7. Hakikî Âşık Yüce Allah Karşısında Acizliğini Bilir

el-Harakānî, Yüce Allah karşısında aczini ve fakrını bilmeyi çok önemsemiş ve sadece ibâdetlerine güvenen ham yobazları şu şekilde tenkit etmiştir: *“Amel yapman gerekmiyor’ demiyorum. ‘Ama yaptığın ameli acaba sen mi yapıyorsun, yoksa sana yaptırılıyor mu?’ bunu bilmen (düşünmen) gerekir. Aslında kul Allah’ın sermayesiyle (insana verdiği ömür ve sayısız nimetlerle) ticaret yapmaktadır. (Tüm bu) sermayeyi Allah’a verip gittiğinde (öldüğünde) evvel de Allah, âhir de Allah, ortası da Allah’tır. (Sadece O kalacaktır. Öyleyse senin bu) ticaretin O’nun sayesinde kâr eder, senin sayende değil. (Bu dünya) pazar(ın)da kendine pay görene (ibâdetlerine güvenip şumarana, sınırlı, aciz, zayıf ve borçlu bir varlık olduğunu unutana) oraya (Yüce Allah’ı hakkıyla bilip O’nu takdir etmeye ve O’na ulaşmaya asla) yol yoktur.”*⁶⁴

el-Harakānî; *“İlâhî! Öyle bir fırka vardır ki, kıyâmet günü şehit olarak diriltileceklerdir. Çünkü Senin yolunda öldürülmüşlerdir (şehit olmuşlardır.) Ben ise Senin şevk (aşk, sevgi) kılıcınla öldürülmüş bir şehit olarak diriltileceğim. Rabbim var oldukça var olacak bir derdim (çılginca bir muhabbetim) var. Dert aradım bulamadım, derman aradım bulamadım, ama (en sonunda) acizliğimi buldum (Allah karşısında ne kadar fakir, aciz ve çaresiz olduğumu, lakin O’nu ne kadar çok sevdiğimi idrak ettim)”*⁶⁵ derken de Yüce Allah’a olan sonsuz aşkını ifade etmekte, O'nun sevgisiyle O'nun yolunda ölen bir şehit olarak diriltilmeyi arzuladığını belirtmekte ve acizliğinin de farkında olduğunu itiraf etmektedir.

el-Harakānî; *“Bütüin halk oraya (ahirete) yaraşan bir şeyi buradan götürmenin kaygısı içinde. Oysa buradan oraya hiçbir şey götürülemez. Buradan oraya, orada garip olan bir şey götürürler ve bu da yokluktur”*⁶⁶ sözüyle “Allah karşısında hiçliğini/ aciziyetini/ fakrını/ yokluğunu bilen ve ona göre davranan kimsenin artık ibadetlerine

⁶⁴ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 625.

⁶⁵ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 617.

⁶⁶ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 625.

güvenmeyeceğini ve sadece O'nun sevgisini ve rızasını kazanmayı hedefleyeceğini” ifade etmiş olmalıdır.

el-Harakânî; “Civanmertlik, üç çeşmeli bir deryadır: Biri cömertlik (mal sevgisini kalpten tamamen atarak Allah yolunda infak etmek); ikincisi (tüm yaratıklara) şefkat (ile karşılıksız muamele etmek); üçüncüsü de halktan doymuş olup Hakk'a muhtaç olmak (insanlara değil, sadece Yüce Allah'a muhtaç olduğunu bilmek)”⁶⁷ derken de mahlûkata karşı cömert ve şefkatli olmanın, Yüce Allah karşısında sınırlı ve aciz olduğunu bilmenin ve her zaman O'na karşı haşyet duymanın önemine dikkat çekmektedir, denilebilir.

8. Hakikî Âşık Allah'tan Hayâ Eder

el-Harakânî'ye göre gerçek âşık, sevdiğine onu sevdiğini söylemekten bile haya eder. Sevdiğine o kadar büyük değer verir ki “Acaba ben onu sevmeye layık mıyım?” diye kendi kendini sorgular. Nitekim el-Harakânî, gerçek ilâhî aşkı tarif ederken bu durumu şöyle izah etmiştir: “Bir zamanlar, ‘Acaba (Yüce Allah'ı temaşa etmeye) benden daha çok arzulu birisi var mıdır?’ diye düşünmüştüm. Bunun üzerine Hak Teâlâ, O'nu arzu edenleri göreyim diye içimdeki gözü açtı (bir de ne göreyim herkes Allah'ı temaşa etmeyi istemekte.) Bu sefer de kendi arzumdaki utandım. (O zaman) istedim ki, civanmertlerin aşkını şu halka göstereyim (gerçek aşk nasıl olurmuş bir anlasınlar.) Böylece bir kimse Mâşukunu görünce, ona: ‘Seni seviyorum demekten hayâ ediyorum’ demedikçe bir aşkın aşk olmayacağını halk bilsin!”⁶⁸ el-Harakânî'nin bu sözleri, kalbindeki Allah sevgisinin büyüklüğünün ve O'na duyduğu derin saygının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

el-Harakânî; “İlâhî! O büyük günde (mahşer günü) peygamberler nur minberlere oturur ve halk da onları temaşa eder. Velîlerin (salih kulların) nurdan kürsülere oturur ve halk da onları seyrederek. Halk Seni temaşa etsin diye Ebû Hasan Senin vahdaniyetin üzerine oturacaktır!”⁶⁹ sözüyle de şunları söylemek istemiş olabilir: Ben Sana öyle âşığım ki o gün ilgim sadece Sana olacaktır. İnsanlar beni bir velî olarak seyretmesinler; aksine bana bu kadar lütfu ve nimeti veren Seni temaşa etsinler. Zira ben Senin

⁶⁷ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 622.

⁶⁸ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 613.

⁶⁹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 615.

büyükliğünün herkes tarafından hakkıyla takdir edilmesini istiyorum; zaten bütün çabam da buna yönelik. Çünkü Sana olan sonsuz sevgim o kadar büyük ki, Sana bunu söylemeye bile hayâ ediyorum. O yüzden, benim tek derdim kendim değil sadece ve sadece Sensin!

Görüldüğü üzere el-Harakânî Yüce Allah'ı tarifi imkânsız duygularla sevmekte ve talebelerine de kendisi gibi olmaları yönünde yüksek hedefler göstermektedir.

9. Hakikî Âşık Yüksek Hedeflere Odaklanır

el-Harakânî; *“İlâhî! Şu halk başlarını yakalarından nasıl çıkarmışlarsa, beni de başımı yakamdan çıkmış hâlde onlara gösterdin. Şayet (hakikatte) başımı hangi yakadan çıkardığımı (ulaştığım makamları) onlara gösterseydin acaba ne yaparlardı?”*⁷⁰ derken de öğrencilerini çok yüksek hedeflere yönlendirmektedir. O, Yüce Allah'a olan sevgi ve bağlılığı sonucu öyle ulvî makamlara ulaşmıştır ki, sıradan insanların bunu anlaması nerdeyse imkânsızdır.

el-Harakânî; *“Allah'ım! Ölüm meleğini gönder de benim canımı alsın (bakalım) ben de onun canını! Böylece ikimizi birlikte mezarlığa götürsünler”*⁷¹ sözüyle de “Ben Seni o kadar çok seviyorum ki, canımı ölüm meleğinin almasına dahi izin vermem. Sadece ruhumu Sana teslim ederim!” demek istemiş olmalıdır. Elbette el-Harakânî, ruhunu görevlendirilmiş ölüm meleğinin alacağına farkındadır. Ancak o, burada da civanmertlerine “Yüce Allah ile irtibatlarının ve samimiyetlerinin nasıl olması gerektiği hususunda hedef göstermekte” ve böyle bir söylemle meramını/ duygularını anlatmaya çalışmaktadır.

el-Harakânî; *“Her işte önce arama, sonra bulma gelir. Yalnızca şu tasavvuf”*⁷² *konusunda durum böyle değildir. Çünkü burada önce (Yüce Allah'ı) bulmak, sonra (daha da derinlere dalmak ve manevî makamlar aşmak için) aramak gerekir”*⁷³ derken de civanmertlerini metafizik derinliğe ulaşmak için Yüce Allah'a kulluğu eksiksiz yapmaya ve O'nu hakkıyla takdir etmeye davet etmektedir.

⁷⁰ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 617.

⁷¹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 617.

⁷² el-Harakânî'nin tasavvuf anlayışıyla ilgili şu çalışmaya bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Tasavvuf ve Şehitlik Anlayışı”, *KAÜİFD*, Kars 2014, Sayı: 1, s. 135-168.

⁷³ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 617.

el-Harakânî; “Şuracıkta oturan bir kimsenin levh-i mahfuzu (bilmesi değil) görmesi caizdir ve (manen görebilir); ben bunu kabul ederim, ama bana onun nişanını (işaretini, alâmetini) vermelidir”⁷⁴ sözüyle de “Hakikî manada Allah’a âşık olan bir kulun manevî makamlar aşarak levh-i mahfuzu görebilecek bir seviyeye gelebileceğini, ancak onun içindekileri asla bilemeyeceğini, ama gördüğünü de ispatlaması” gerektiğini ifade etmiştir. Nitekim el-Harakânî’nin yukarıdaki sözünden anlaşılacağı üzere bizzat kendisi bu seviyelere ulaşmış, levh-i mahfuzu görmüş ve nasıl bir şey olduğunu bilmektedir.⁷⁵ Dolayısıyla onun böyle söylerken ulaştığı aşkın dinî tecrübeleri dile getirdiği ve talebelerine yüksek hedefler gösterdiği⁷⁶ söylenebilir.

el-Harakânî, bir keresinde gerçek Hak âşığını şöyle tarif etmiş ve talebelerinden de böyle olmalarını istemiştir: “Yaratıkların bazısı (müminler) Kâbe’yi, bazısı (Allah dostları, salih kullar) semadaki Beytü’l-Ma’mur’u, bazısı (melekler) Arş’in çevresini tavaf ediyorlar. (Ancak) civanmertlerin tavafi ise O’nun vahdetindedir.”⁷⁷ “Kalbini, ortasından ateş yükselen bir deryanın dalgası gibi görmen gerek. Beden bu ateşin içinde yanmalıdır. O yanıklar arasında (Allah’a) vefa ağacı biter, bekâ meyvesi (O’nda sonsuz olma arzusu) doğar ve büyür. Bu meyveyi yiyince suyu kalbine nüfuz eder (zira böyle bir aşk ateşini ancak böyle bir su serinletir), o zaman (O’nu tam anlamıyla bulur ve) O’nun vahdetinde fâni olursun!”⁷⁸

Görüldüğü üzere el-Harakânî, Yüce Allah’ı tanımak, fena makamına erişmek için talebelerinin önüne yüksek ufuklar koymakta ve onları faydalı işler yapmaya sevk etmektedir.

10. Hakikî Âşık Fena Makamına Erişmeye Çalışır

el-Harakânî, fenâ makamına ulaşma konusunda şunları söylemiştir: “*Hak Teâlâ, kulunu halk içinde tuttuğu sürece o kulun (aklı) fikri (ister istemez) halktan ayrılmaz. (Ama o kulun kalbini tasfiye ve nefsinin tezkiye hususunda gösterdiği kararlılığa*

⁷⁴ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 620.

⁷⁵ el-Harakânî’nin ilham anlayışıyla ilgili şu çalışmaya bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî’nin İlham Anlayışı”, *Usûl İslâm Araştırmaları*, Sayı: 16, Temmuz-Aralık, 2011, s. 79-110.

⁷⁶ el-Harakânî’nin eğitim anlayışıyla ilgili şu çalışmaya bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, “Tasavvufi Düşüncede İnsan Yetiştirme Yöntemleri -Ebu'l-Hasan el-Harakânî Örneği-”, *Hikmet Yurdu*, Yıl: 7, C: 7, Sayı: 14, Temmuz-Aralık 2014/2, s. 11-42.

⁷⁷ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 618.

⁷⁸ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 618.

bakarak) gönlünü halktan (onların takdir ve övgüsünden) ayırınca da artık onun fikrine Allah'ın mahlûku (hiç) gelmez, fikri (düşüncesi) Allah ile olur. Daha açıkçası kalbinde (Allah'tan başka hiçbir) fikir kalmaz.”⁷⁹ Bu nedenle olsa gerek el-Harakânî; “Allah'tan Allah'a bakan halkı görmez”⁸⁰ demiştir. Yani; Yüce Allah'ı arayan O'nu bulduğunda her şeyi Allah olarak görür, O'nda fâni olur ve gözü O'ndan başka hiçbir şeyi görmez. Nitekim el-Harakânî'ye göre sâlik, kendisini Allah ile beraber hissederse buna “vefâ”, Yüce Allah'ı kendisiyle birlikte bilirse buna da “fenâ” denir.⁸¹

el-Harakânî, Yüce Allah'a kulluğu tam yaparak O'nda fâni olmayı başardığı an şunları söylemiştir: “Eğer muhabbet sergisinde bana yer verirsen orada Senin dostluğunda mest olurum. Eğer heybet sergisinde bana yer verirsen Senin saltanatında (deli) divaneye dönerim; (bunun üzerine) küstahlık nuru (Sana karşı aşırı derecede, çılgınca bir aşk ve sevgi bende) baş gösterince her ikimiz bizzat ben oluruz. (Yani; Senin nurunu kendi ruhumda hissedirim, Sende kaybolurum, böylece) benim benim, Sensin (benim her şeyim Sen olursun, ben ise Sende fâni olurum.)”⁸² Görüldüğü üzere böyle bir seviyeye ulaşmak ancak “İslâm'ı hayatının merkezine yerleştirmekle, nefsi kötülüklerden arındırmakla,⁸³ Yüce Allah'a derin bir sevgiyle bağlanmakla ve O'nda fâni olmayı arzulamakla” mümkün olabilir.

“(el-Harakânî'ye) sordular: ‘Kalbi Allah'ın varlığıyla kuşatılan bir kimsenin alameti nedir?’ dedi ki: ‘Baştan ayağa kadar onun (bütün organlarının) tamamen Allah'ın varlığını ikrar etmesi (demek); eli(nin), ayağı(nın) ve gözü(nün), yıkarken, giderken, görürken ve burnundan nefes (alıp) verirken bile Mecnûn'un karşılaştığı her şeye ‘Leylâ’ demesi gibi onun (da her şeye) ‘Allah!’ demesidir. Nitekim Mecnun, karşılaştığı, karaya, denize ve duvara, insanlara, ot (saman)a, koyuna (ve gördüğü her şeye): ‘Ben Leylâ'yım ve Leylâ benim’ diyeceği yerde, ‘Leylâ (Leylâ, Leylâ)’ deyip dururdu.”⁸⁴ el-Harakânî, bu sözleriyle “Sûfinin Yüce Allah'a muhabbetini, bu muhabbet neticesinde âşığın kendisi dâhil her şeyi Mâşuk'ta görmesini ve ikiliğin

⁷⁹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 620.

⁸⁰ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 619.

⁸¹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 630. Ayrıca bkz. Kara, Mustafa, “Fenâ”, *DİA*, İstanbul 1995, XII, 334.

⁸² Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 615. Ayrıca bkz. Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî*, s. 138.

⁸³ Onun nefis tezkiye metodu ve nefis tezkiyesine yaklaşımıyla ilgili şu çalışmalara bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Nefsi Tezkiye Metodu”, *Turkish Studies*, Ankara Turkey, Volume 9/2 Winter 2014, s. 1335-1359; Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Nefis Tezkiyesine Yaklaşımı”, *Kafkas Üniversitesi Harakani Dergisi*, Kars 2014, C. 1, Sayı: 1, s. 1-32.

⁸⁴ el-Harakânî, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Çiftçi, s. 228.

ortadan kalkmasını” kast etmektedir, denilebilir.⁸⁵ el-Harakânî'nin manevî mürşidi Bâyezîd'in; *'Sübhânî! Sübhânî! Ben sizin yüce Rabb'inizim!'* şeklindeki meşhur şathiyesini Cüneyd-i Bağdâdî; *"Sevilenin sıfatlarının sevenin sıfatları olmasıdır"*⁸⁶ şeklinde yorumlamaktadır. Yani; sevenin istisnasız her şeyi Sevgili olarak görmesi ve öyle inanmasıdır.⁸⁷ Mecnun'un bütün varlığı Leylâ olarak görmesi de böyledir. Nitekim sûfîler şu kudsî hadisin de aynı manayı ifade ettiği kanaatindedirler.⁸⁸ *"Ben kulumu sevince onun gören gözü, işiten kulağı, tutan eli olurum..."*⁸⁹

el-Harakânî; *"Cüneyd ayık geldi, ayık gitti. Şiblî sarhoş geldi, sarhoş gitti" diyenlere: 'Cüneyd ve Şiblî'ye siz dünyaya nasıl geldiniz, nasıl gittiniz?' diye sorulsa, onların ne gelmekten haberleri olurdu ne de gitmekten!' dedi ve bunu der demez derhal şeyhin (el-Harakânî'nin) sırrına nida edildi: 'Doğru söyledin! Zira bu soru ikisine de soruldu, senin dediğinin aynısını söylediler. Çünkü onlar yalnızca Allah'ı biliyor, diğer şeylerden habersizler!'"*⁹⁰ Görüldüğü üzere bu iki Hak âşığı fenâ mertebesine ulaşmış ve her ikisinin de Allah'tan başka şeylerden haberleri olmamıştır. Onlar, Yüce Allah'ı bulmuş ancak kendilerini unutmuşlardır. Bu nedenledir ki el-Harakânî; *"Âşık olan Allah'ı bulmuş, Allah'ı bulan kendini unutmuştur"*⁹¹ demiştir.

el-Harakânî; *"Menzile ereriz ümidiyle halk gündüzleri oruç tutmada, geceleri namaz kılmada, benim menzilem ise benim kendimdir"*⁹² sözüyle *"Ben aradığım Rabbimi kendi içimde/ ruhumda/ benliğimde buldum. Meğer O bana şah damarımdan daha yakınmış!"*⁹³ demek istemiş olmalıdır. Çünkü o; *"İç dünyamda bir umman var. Esen rüzgârın bu ummandan kaldırdığı bulut ve yağmur Arş'tan yeryüzüne kadar olan yerlere yağmur yağdırmakta!"*⁹⁴ sözüyle de *"İçimdeki o ilahî aşk/ nur her yeri*

⁸⁵ el-Harakânî, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Çiftçi, s. 228, 589 no'lu dipnot.

⁸⁶ Kuşeyrî, Ebû Kâsım Abdülkerim b. Havâzin, *er-Risâle (Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi)*, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 1991, s. 499.

⁸⁷ Hücvîrî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfu'l-Mahcûb, (Hakikat Bilgisi)*, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul, 1982, s. 451.

⁸⁸ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 495.

⁸⁹ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, 81/Rikâk, 38, (VII, 190).

⁹⁰ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 636.

⁹¹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 634.

⁹² Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 604.

⁹³ *"And olsun ki, insanı biz yarattık ve nefsinin (içindeki/ işi gücü gizli gizli vesvese vermek olan ama hakikati görünce sinen ve susan vesvâsi'l-hannâs'ın) ona ne fışıldadığını (gayet iyi) biliriz, çünkü biz ona şah damarından daha yakınız."* el-Kâf 50/16.

⁹⁴ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 604.

aydınlatabilir. Çünkü benim üzerime o rahmeti ve lütfu yağdıran Yüce Allah, iç dünyama da bu aşkı, sevgiyi ve şefkati yerleştirmiştir!” demek istemiş olmalıdır.

Görüldüğü üzere el-Harakânî’ye göre hakikî âşık, Yüce Allah’ın rızasını kazanmak için çaba sarf eder ve O’nda fâni olmaya çalışır. Nitekim bunu başaran müttakî bir kulun üzerine ilâhî lütuflar sağanak sağanak yağmaya devam eder.

11. Hakikî Âşık Manevî Dereceler Kat Ederken İlahi Lütuflara Nail Olur

el-Harakânî şöyle söylemiştir: “Allah’ın yeryüzünde öyle bir kulu var ki, (Yüce Allah’ın) kendi vahdetinden onun kalbinde bir nur açılmıştır. Arş’tan yerin dibine kadar olan şeyler o nurdan geçecek olsa, ateşe düşen serçe kanadı gibi yanar, kül olur (kimse onun Allah’a olan aşkını tam olarak anlayamaz. Bir kul Allah’a böyle yaklaşırsa işte öyle bir nura kavuşur.)”⁹⁵

el-Harakânî; “Hak Teâlâ’nın lütfu dostları, rahmeti ise günahkârlar içindir”⁹⁶ sözüyle de Yüce Allah’ın dostlarına lütfuyla davranacağını, ama günahlarından tövbe eden kullarına da rahmetiyle muamele edeceğini söylemeye çalışmıştır.

el-Harakânî; “Bir zamanlar su damlasına benzeyen bir şey ağzıma damladı ve hemen üzeri örtüldü. Şayet (bu büyük lütfun) üzeri örtülmeseydi ben halk arasında kalamazdım”⁹⁷ derken de Rabbiyle bağını sağlamlaştıran hakikî âşığın üzerine Yüce Allah’ın lütuflarının yağmaya devam edeceğini, ama bazı şeylerin de gizli kalmasının uygun olacağını ifade etmeye çalışmış olmalıdır.

el-Harakânî, Yüce Allah’a âşık olduğunu, O’nda fâni olduğunu, O’nunla olmaya devam ettiğini, ama kendini kaybetmediğini, dünya işlerine devam ettiğini ve dünyadan da el etek çekmediğini şöyle ifade etmiştir: “O’nun tüm yaratıkları (mahlûkat) bir gemi gibidir, bu geminin kaptanı da benim. Bu gemiyi yönetmek, beni içinde bulunduğum hâlden alıkoyamaz.”⁹⁸

⁹⁵ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 618.

⁹⁶ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 628.

⁹⁷ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 606.

⁹⁸ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 606.

12. Hakikî Âşık Sürekli Allah'ı Tefekkür Eder

el-Harakânî; “(Anlaşamadığınızı düşündüğünüz zamanlar) halkla değil, Hak’la sohbet ediniz (O’nu tefekkür ediniz! O’na dua ediniz ve sürekli O’nu zikrediniz). Çünkü görülmeye de, sevmeye de, naz edilmeye de, hitap edilmeye de, dinlemeye de değer olan Allah’tır”⁹⁹ derken hakikî âşığın en temel özelliklerinden birinin tefekkür olduğunu söylemeye çalışmıştır.

el-Harakânî; “Allah Teâlâ’yı akılla (tefekkür ederek) tanırsan sende bir ilim (bilgi), imanla (kalp/ ruh) tanırsan bir rahat (itminan, huzur) ve marifetle tanırsan bir dert (aşk, korku, haşyet) bulunur.”¹⁰⁰ “Allah Teâlâ, kendine giden yolu gösterince kulun seferi (yolculuğu) ve ikameti (durmaya) O’nun vahdetinde olur; (zira) bu sefer ve ikamet sırda (gizli ve derin bir tefekkürle) yapılır”¹⁰¹ sözüyle de tefekkürün önemine işaret etmiştir.¹⁰² Nitekim ona göre tefekkür eden hakikî bir âşık, Yüce Allah’tan geldiğini ve yine O’na döneceğini çok iyi idrak eder.

13. Hakikî Âşık Allah’tan Geldiğini ve Yine O’na Döneceğini Bilir

el-Harakânî, Yüce Allah’a bağlılığın, samimiyetin, aşkın ve O’ndan gelip O’na döneceğini bilmenin nasıl olması gerektiği hususunda şunları söylemiştir: “Bir gün birine: ‘İpin çözülmüce ne yaparsın?’ diye sordular. O da: ‘Bilmiyorum!’ deyince (şeyh el-Harakânî) dedi ki: ‘Bağlaması için ipi (tekrar) O’nun eline ver!’”¹⁰³

el-Harakânî: “Semadan nida geldi: ‘Ey kulum! Senin aradığın (yol) baştan yok, sonradan nasıl bulunabilir? Bu Allah’tan Allah’a olan bir yoldur, (Allah’ı bulup tam anlamıyla O’na teslim olmayan, O’ndan bir ruh taşıdığını bilmeyen bir) kul onu bulamaz ki!”¹⁰⁴ demiştir. Onun bu sözünün şöyle şerh edilmesi mümkündür: Gerçek anlamda Yüce Allah’a kul olmayan, Allah’tan geldiğini ve yine O’na döneceğini idrak etmeyen birisi O’na yol bulamaz. Yüce Allah’tan geldiğini ve yine O’na döneceğini

⁹⁹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 620.

¹⁰⁰ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 621.

¹⁰¹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 621.

¹⁰² el-Harakânî’nin tefekkür anlayışıyla ilgili şu çalışmaya bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî’nin Tefekkür Anlayışı”, *Turkish Studies*, Ankara, Turkey, Volume 8/8 Summer 2013, s. 2053-2071.

¹⁰³ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 635.

¹⁰⁴ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 620.

bilen, bütün ruhunda O'nu hisseden kimse Yüce Allah'ı bulur. Bu ise Allah'tan yine Allah'a (O'ndan bir ruh taşıdığını bilen kâmil mümin kuluna) olan yoldur. Bu sayede Yüce Allah ile kâmil mümin arasındaki irtibat tamamlanmış olur.

Kanaatimizce el-Harakânî, Yüce Allah'tan geldiğini bilmenin ve buna inanmanın çok önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Nitekim böyle bir Hak âşığı, dünyayı ve içindekileri önemsemez; bunların gelip geçici olduğunu bilir; kalıcı olanın ise sonsuz olan ahiret yurdu olduğuna bütün kalbiyle inanır.

14. Hakikî Âşık Dünyaya ve İçindekilere Değer Vermez

el-Harakânî, gerçek âşıkların Yüce Allah dışındaki şeylere itibar etmeyeceklerini, bu dünyada bir garip gibi yaşayacaklarını, dünyayı kesben değil kalben terk edeceklerini şöyle ifade etmiştir: *“Derviş o kimsedir ki, ne dünyası vardır ne de ahireti. Ayrıca bunlara rağbeti de yoktur (o sadece Allah'a âşıktır). Zira dünya ve ahiret gönülde yer verilmeyecek kadar değersiz şeylerdir.”*¹⁰⁵ *“Dört yüz kişinin gariplerden olduğu bana bildirilince: ‘Bunlar kimlerdir?’ diye sordum. (Ve bunları aramak amacıyla) gide gide bir deryanın ortasında bir nura ulaştım. Gördüm ki, (gerçek) garipler (Hak âşıkları) Allah'tan başka kimseleri olmayanlarmış!”*¹⁰⁶

el-Harakânî, garibi bir başka zaman şöyle tarif etmiştir: *“Biri başı açık ve yalınayak çölün ortasında durmuş, üzerinde elbise de yok. Güneş beynini kaynatmakta, ayaklarının altından ateş fışkırdığından ayakları yerde karar kılmamakta, ileri gitmeye yüz bulamamakta, geri dönülecek yolu da bilmemekte, şaşkın bir hâlde çöl ortasında kalakalmakta. Böylesi hakkında ne dersin? “Garip odur ki, yedi kat gök ve yerde bir saçın teli kadar da olsa (maddî) hiçbir şeyi bulunmaz (dünyaya değer vermez). Ben garibim demem (çünkü benim Allah'ım var.) Ben o kimseyim ki (her an O'nunlayım), zamanıyla ülfet etmem, zamane de benimle ülfet etmez (çünkü onlar bu söylediklerimi idrak etmekten acizdirler!)”*¹⁰⁷

¹⁰⁵ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 622.

¹⁰⁶ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 607.

¹⁰⁷ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 631.

Görüldüğü üzere hakikî âşıklar dünyaya ve içindekilere değer vermez, yaptıkları amellerine güvenmez ve kendilerini anlayamayacak olanlarla da fazla zaman tüketmezler.

15. Hakikî Âşık Amellerine Güvenmez

el-Harakânî; “*Amel arslan gibidir, kolunu bükünce (büküp oturunca) tilki oluverir (küçülür)*”¹⁰⁸ sözüyle amelin her ne kadar büyük gibi görünse de ona güvenilmemesi gerektiğini, çünkü amelin büyük gibi görüldüğünü ve insanı çok rahat aldatabildiğini ifade etmeye çalışmaktadır.

el-Harakânî; “*Derya görününce ona ait muamelelerin (amellerin) hepsi, bu arada civanmertler batarlar. Zaten civanmertlik kendi fiilini (amellerini) görmemek (onlara değer verip güvenmemek)tir*”¹⁰⁹ sözüyle de amellere güvenmenin doğru olmadığına dikkat çekmektedir.¹¹⁰ Nitekim amellerine güvenen kimseler, kendilerini beğenirler ve böylelerinin içtenlikle Yüce Allah’a dua edebilmeleri de oldukça zor olur. Zira ucub, böyle kimseleri samimi dua, niyaz ve yakarıştan alıkoyar.

16. Hakikî Âşık Sürekli Yüce Allah’a Dua Eder

Bilindiği üzere dua ve niyaz, sıradan bir istekte bulunma hâli değil ibadetin özüdür. Dua, kulluk şuuru, ibadet hazzı ve coşkusu içinde ihlasla yapılması gereken, kulun kendini Yüce Allah’a en yakın hissettiği andır.

el-Harakânî; “*(Allah) aşk(ı) halkın geçemeyeceği deryadan bir nasiptir, canın geçemeyeceği bir ateştir. Öyle bir getiriliş ve götürülüştür ki, kulun bundan haberi yoktur. Bu deryaya konulan bir şeyden geriye yalnızca iki şey kalır: İstirap ve niyaz!*”¹¹¹ sözüyle duanın önemine işaret etmekte ve civanmertlerine dua tavsiyesinde bulunmaktadır. Ona göre nefis ıstırap çeker ama ruh Yüce Allah’a duaya devam eder. Sonunda ıstırap da biter, âşık Mâşukuna kavuşur. Nitekim Râbia el-Adeviyye’nin bir münâcatı şöyledir: “*İlâhî! Seni seven bir kalbi ateşte yakacak mısın?’ Bunun üzerine*

¹⁰⁸ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 627.

¹⁰⁹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 625.

¹¹⁰ Onun amellere fazla güvenmeme tavsiyesiyle ilgili şu çalışmaya bakılabilir: Seyhan, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Nefsi Tezkiye Metodu”, s. 1352-1353.

¹¹¹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 634.

*Râbia hatiften bir ses işitir: “Böyle yapacak değiliz. Hakkımızda sûi zanda bulunma!”*¹¹² Görüldüğü üzere hakikî âşıklar sürekli dua ve niyaz hâlinde bulunur ve dualarının da kabul olacağına bütün samimiyetleriyle inanırlar.

el-Harakânî; “*Biliniz ki, çekinmeden ekmek istediğim kimse meleklerden daha üstündür (Ben Rabbime çok yakınım ve ne isteyeceksem sadece O’ndan isterim)*”¹¹³ derken de sürekli O’na dua ettiğini¹¹⁴ ve isteklerini doğrudan ve aracısız Yüce Allah’a iletlediği ifade etmektedir.

el-Harakânî’ye göre hakikî âşık sadece zor zamanlarda değil her an Yüce Allah’tan yardım ister. Nitekim o, bunu şu şekilde ifade etmiştir: “*Halk dua edip: ‘Allah’ım! Üç yerde imdadımıza yetiş: Biri can çekişirken, ikincisi mezarda, üçüncüsü kıyâmette’ diyor. Ben de diyorum ki: ‘Îlâhî her zaman imdadımıza yetiş!’*”¹¹⁵ İnsanoğlu Yüce Allah’a işi düştüğü zaman değil, her zaman dua etmelidir. el-Harakânî, bu sözüyle mezkûr düşüncede olanları eleştirmekte ve onlara iyi bir ders vermektedir. O, böyle bir tavır sergileyenlerin hâlâ işin özünü, ruhunu ve ciddiyetini kavrayamadıklarını ifade etmekte ve Allah sevgisinde derinleşmenin ve sadece O’ndan istemenin önemine dikkat çekmektedir.

Diğer taraftan “*el-Harakânî’nin şöyle dediği nakledilir*” denilerek aktarılan şu rivâyet üzerinde biraz durulması gerekmektedir: “*Bir gece Hak Teâlâ’yı rüyada görüp, altmış yıldır dostluğunda ömür tüketiyor ve şevkinle (yanıp) tutuşuyorum’ dedim. (Allah Teâlâ) buyurdu ki: ‘Sen altmış yıldır (bizi) talepte bulunmuşsun, bizse ezelin ezeline senin (bu) dostluğunun kaydında olmuşuz!’*”¹¹⁶ Kanaatimizce el-Harakânî’nin böyle bir söz söylemesi mümkün değildir. Bu sözün uydurulup ona atfen dolaşıma sokulması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü evvel ve âhir olan, ezeli ve ebedî olan Yüce Allah’ı hiçbir kimsenin rüyada görmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla ona ait olmayan sözleri tanıyıp ayırt edebilmek için iyi bir Kur’ân ve sünnet birikimine ve el-Harakânî’yi çok iyi tanımaya ihtiyaç vardır. Nitekim onun diğer hikmet dolu sözleri incelendiğinde, o

¹¹² Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 506.

¹¹³ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 604.

¹¹⁴ el-Harakânî’nin dua anlayışıyla ilgili şu çalışmalara bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu’l-Hasan el-Harakânî’nin Dualarında Üzerinde Durduğu Ana Temalar”, *KAÜİFD*, Kars 2015, Sayı: 3, s. 88-109; Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu’l-Hasan el-Harakânî’nin Öğretisini Takip Edenlere Yaptığı Özel Dualar Üzerine Bir Değerlendirme”, *KÜ., Harakani Dergisi*, Kars, Yıl, 2014, C. 1, Sayı: 2, s. 35-68.

¹¹⁵ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 638.

¹¹⁶ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 638.

veciz sözleri söyleyen bir İslâm âliminin böyle bir söz söylemesinin mümkün olamayacağı sonucuna ulaşılır. Çünkü yukarıdaki ifadeler, onun diğer bütün sözlerini boş, geçersiz ve anlamsız kılmaktadır. Dolayısıyla bahse konu sözün ona ait olmadığı rahatlıkla ifade edilebilir. Bununla birlikte Bâyezîd'in; '*O'nu sevdiğimi sanıyordum. Fakat düşününce (tefekür edince) gördüm ki, O'nun aşkı benimkinden öncedir*'¹¹⁷ sözüyle el-Harakânî'ye atfedilen mezkûr sözün birbirine çok benzediği görülmektedir. Elbette el-Harakânî, manevî mürşidi Bâyezîd'i kendine model almış, Yüce Allah'ın sevgisinin kulun sevgisinden önce olduğunu ifade etmiş ve bu şekilde Allah sevgisinin önemine işaret etmiş olabilir. Ancak bunun "düşünce sonucu ifade edilmesiyle, rüyada Yüce Allah'ın görülerek ifade edilmesi" arasında ciddi bir farkın olduğunun da bilinmesi gerekir. Dolayısıyla Bâyezîd'in böyle bir söz söylemesi mümkünken el-Harakânî'nin böyle bir ifadeyi kullanmış olması söz konusu değildir.

el-Harakânî; "*Dedim: Ey Allah'im! Elli yıldır Senin muhabbetini beslemekteyim. Elim (daha duadan) inmeden gizlice bana denildi ki: 'Âdem'den önce seni dost edinmişim*'¹¹⁸ derken de içtenlikle yapılan duanın derhal kabul edileceğine dikkat çekmiş, civanmertlerini motive amaçlı bu kulluk tecrübesini paylaşmıştır. Benzer şekilde Bâyezîd'in de yaptığı şu duanın anında kabul edildiği anlaşılmaktadır: "*Ey Allah'im! Benim (Sana olan) bu sevgimden yeryüzünü haberdar et! (Seni nasıl sevdiğimi herkes bilsin ve görsün!)*" (Dua kabul edilip) yeryüzü sallanmaya başlayınca bir adam: "*Ey Şeyh! Dünya sallanıyor (deprem oluyor!)*" dedi. Bâyezîd dedi: "*Evet ona (hem yeryüzüne hem de bana duanın kabul edildiği ve Yüce Allah'a duyduğum sevgide samimi olduğumu) haber verdiler.*"¹¹⁹

Görüldüğü üzere hakikî âşık, her zaman Yüce Allah'a dua eder ve duasının kabul olunacağına da gönülden inanır. Ancak yapılan dualar bazen anında, bazen Yüce Allah'ın hikmeti gereği gecikerek kabul olunabilir. Bazen de kulun kendisine zararı dokunacak şeyi talep etmesine rağmen, Yüce Allah'ın o şeyi değil de "neticesi hayırlı olacak başka bir şeyi" vermesiyle gerçekleşir.

¹¹⁷ el-Harakânî, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Çiftçi, s. 246, 624 no'lu dipnot.

¹¹⁸ el-Harakânî, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Çiftçi, s. 245-246.

¹¹⁹ el-Harakânî, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Çiftçi, s. 268.

Sonuç olarak, Yüce Allah'ın salih ve müttakî kullarını sevdiği,¹²⁰ onlara değer verdiği ve dualarını kabul ettiği anlaşılmaktadır.¹²¹ Çünkü Yüce Allah, kendisini sevenleri sever, kendisinden memnun olup sürekli dua ve şükredenlerden de razı olur.

Sonuç

Bu çalışmada vurgulamayı ve dikkatlere sunmayı istediğimiz hususları şu şekilde ifade etmemiz mümkündür:

el-Harakānî'ye göre hakikî âşık, Yüce Allah'ı gönülden sever, sevgisinde samimi olduğunu gösterir; sürekli O'nu anar ve O'na dua eder; bu sevgiyi derinleştirmek için çaba sarf eder. Gerçek âşık, her an Yüce Allah ile dir; O'nun rızasını önceler; O'nun karşısında aczini ve fakrını bilir; O'ndan hayâ eder; yüksek hedeflere odaklanır ve fenâ makamına erişmek için nefsiyle mücâhedeye aralıksız devam eder.

Hakikî âşık, Yüce Allah'ı tefekkür eder; O'ndan geldiğini ve yine O'na döneceğini bilir; dünyaya ve içindekilere değer vermez; eksik ve kusurlu ibadetlerine güvenmez. Hakikî âşık Allah sevgisine doymaz; ulvî makamlara ulaşmak için üstün gayret gösterir; kalbinde yalnızca Allah sevgisinin olmasını ister; oraya başka sevgilerin girmesine müsaade etmez; zira başka sevgileri ön plana çıkartmak kişiyi Hak'tan uzaklaştırabilir.

Hakikî âşık, baktığı her yerde Allah'ın varlığının ve birliğinin izlerini görür; yaptığı her işte sadece O'nun rızasını arar; O'nu hakkıyla takdir etmeye çalışır; O'na şükreder; hayırlı işlerde başkalarıyla yarış içinde olur ve onları geçmeyi hedefler. Ancak din kardeşliğini ve yardımlaşmayı da asla ihmal etmez.

Hakikî âşık, Yüce Allah'a derin bir aşkla bağlanır ve O'nun rızasını kazanmak için bir mürşid-i kâmilin 'örnek kulluk tecrübesini' model alır. Konuşurken de düşünürken de Yüce Allah'ın koyduğu prensiplere uygun hareket eder; her zaman Yüce Allah'a dua eder ve duasının da kabul olunacağına bütün kalbiyle inanır; böylece ilâhî lütuflara nail olmaya devam eder.

¹²⁰ Âl-i İmrân 3/76; et-Tevbe 9/4, 7.

¹²¹ Âl-i İmrân 3/147-148, 191-195.

Sonuç olarak Yüce Allah, kendisini seven salih ve müttakî kullarını sever, onlara değer verir. Fakat Yüce Allah'ı sevdiğini söylediği hâlde hâlâ O'nun emir ve yasaklarını ciddiye almayanları da şeytanlarıyla baş başa bırakır. Nitekim böyle kimseler, inandıklarını iddia ettikleri dine uygun yaşamadıkları için bir müddet sonra yaşadıkları gayr-i dinî şeylere inanmaya ve bunları savunmaya başlarlar. Bu itibarla, herkesin sevgisinde samimi olduğunu ispatlaması gerekir. Bunun için yapılması gereken şey; Hz. Peygamber'in sahih sünnet'ine ittibâ etmek ve onun "örnek kulluk tecrübesini" model almaktır. Zira sevmek göz göze bakmak veyahut sevdiğine şeklen benzemeye çalışmak değil, sevdiğinin yolundan gitmektir. Allah'ı sevmek, güzel ve süslü sözler söylemek değil, Allah ve Rasûlü'nün yolunda canıyla ve malıyla mücadele etmektir; karşısına çıkan her türlü engeli bir bir aşmaktır; bu dünyada kendisine düşman olan şeytan ve taraftarlarını etkisiz hâle getirmek için gece gündüz olağanüstü gayret göstermektir; tâğutlar karşısında ömür boyu kararlı, vakur ve ilkeli bir duruş sergilemektir.

Kaynakça

Abdülbâkî, Muhammed Fuad, (ö. 1387/1968), *Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Çağrı Yay., İstanbul, 1986.

Attâr, Ferîdüddîn, (ö. 627/1230), *Evliya Tezkireleri*, Çev.: Süleyman Uludağ, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, (ö. 256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, (I-VIII), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

Çelik, İsa, "Tasavvufî Düşünce Tarihinde Ebu'l-Hasan el-Harakânî", *Kafkas Üniversitesi Harakani Dergisi*, Kars, 2014, C. 1, Sayı: 1, (ss. 75-89).

Çiftçi, Hasan, "Mevlânâ İle Şems-i Tebrîzî'ye Göre Ebu'l-Hasan-i Harakânî", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, (Mevlânâ Özel Sayısı), Ankara, 2005, Yıl, 6, Sayı: 14, (ss. 565-590).

----, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî*, (Hayatı, Çevresi, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri) *Nûru'l-'Ulûm ve Münâcât'ı* (Çeviri-Açıklama-Metin), Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004.

----, "Şeyh Harakânî İle Şeyh Bâyezîd Arasındaki İlginç Manevî İlişki", *Şarkiyât Araştırmaları Dergisi*, 2003, C. 3, Sayı: 11, (ss. 22-40).

Ebu'l-Hasan Harakânî, *Nûru'l-Ulûm ve Münâcât'ı*, (Çeviri-Açıklama-Metin), Haz.: Hasan Çiftçi, Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004.

----, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Şenol Kantarcı, Ankara, 1997.

Esed, Muhammed, (ö. 1413/1992), *Kur'ân Mesajı Meal-Tefsir*, Çev.: Cahit Koytak/ Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul, 2000.

Hücvîrî, Ali b. Osman Cüllâbî, (ö. 465/1072), *Keşfu'l-Mahcûb*, (Hakikat Bilgisi), Haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul, 1982.

Kara, Mustafa, "Fenâ", *DİA*, İstanbul, 1995, XII, 334.

Kartal, Alparslan, "Ebu'l Hasan Harakani'nin Peygamber Tasavvuru", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Bahar, 2015, Sayı: 15, (ss.161-175).

Kelâbâzî, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk, (ö. 380/990), *et-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf (Doğuş Devrinde Tasavvuf)*, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 1979.

Kuşeyrî, Ebû Kâsım Abdülkerim b. Havâzin, (ö. 465/1073), *er-Risâle (Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi)*, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 1991.

Küçük, Hülya/ Ceyhan, Semih, "Râbia el-Adeviyye", *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV, 380-382.

Öztürk, Mustafa, "Sehl et-Tüsterî", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI, 321-323.

Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Dualarında Üzerinde Durduğu Ana Temalar", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kars, 2015, Sayı: 3, (ss. 88-109).

----, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Düşünce Dünyasında Allah Sevgisi", *JASSS, International Journal of Social Science*, Adıyaman, 2016, Spring I, Number: 43, (p.71-89).

----, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin İlim Anlayışı", *JASSS, International Journal of Social Science*, Fransa, May 2013, Volume 6 Issue 5, (p. 1049-1083).

----, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin İlham Anlayışı", *Usûl İslâm Araştırmaları*, Sayı: 16, Temmuz-Aralık, 2011, (ss. 79-110).

----, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'de Kur'ân Kültürünün Yansımaları", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Ankara Turkey, Volume 8/6 Spring 2013, (p. 641-664).

----, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Nefsi Tezkiye Metodu”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Ankara Turkey, Volume 9/2 Winter 2014, (p. 1335-1359).

----, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Nefis Tezkiyesine Yaklaşımı”, *Kafkas Üniversitesi Harakani Dergisi*, Kars, 2014, C. 1, Sayı: 1, (ss. 1-32).

----, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Sevgi, Şefkat, Merhamet ve Hoşgörü Anlayışı”, *KAÜİFD*, Kars, 2014, Sayı: 2, (ss. 81-116).

----, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Sünnet Anlayışı”, *Hikmet Yurdu*, Yıl: 7, C: 7, Sayı: 13, Ocak-Haziran 2014/1, (ss. 101-126).

----, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Sünnete Bağlılığı ve Hadis Anlayışı”, *JASSS, International Journal of Social Science*, Fransa, October 2013, Volume 6 Issue 8, (p. 551-588).

----, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Tasavvuf ve Şehitlik Anlayışı”, *KAÜİFD*, Kars, 2014, Sayı: 1, (ss. 135-168).

----, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Tefekkür Anlayışı”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Ankara, Turkey, Volume 8/8 Summer 2013, (p. 2053-2071).

----, “Tasavvufî Düşünce de İnsan Yetiştirme Yöntemleri -Ebu'l-Hasan el-Harakânî Örneği-”, *Hikmet Yurdu*, Yıl: 7, C: 7, Sayı: 14, Temmuz-Aralık 2014/2, (ss. 11-42).

----, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Öğretisini Takip Edenlere Yaptığı Özel Dualar Üzerine Bir Değerlendirme”, *KÜ., Harakani Dergisi*, Kars, Yıl, 2014, C. 1, Sayı: 2, (ss. 35-68).

Tirmizî, Muhammed b. İsâ, (ö. 279/892), *el-Câmiu's-Sahîh*, (I-IV), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

Uludağ, Süleyman, “Harakânî”, *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 93.

Yazoğlu, Ruhattin, “Ebu'l-Hasan Harakânî'de Hoşgörü ve İnsan Sevgisi”, *KAÜİFD*, Kars, 2014, Sayı: 1, (ss. 1-10).